

Весна Трифуновић

Етнографски институт САНУ, Београд

eisanu@ei.sanu.ac.rs

Аспекти посматрања и идентификације губитника и добитника транзиције у друштву Србије*

Основу овог рада чини идеја да се кроз конкретне примере представе начини посматрања и оцењивања губитника и добитника транзиције у друштву Србије. У том смислу рад је наставак текста објављеног у претходном броју Гласника Етнографског института САНУ и уклапа се у теоријске оквире који су том приликом изнети. Као главни показатељ разноврсности аспеката посматрања губитника и добитника узети су коментари посетилаца одговарајућих Интернет страница на вести које извештавају о друштвеним проблемима и појавама током процеса постсоцијалистичке трансформације, а које су директно повезане са феноменом губитништва или добитништва у транзицији, као што су незапосленост, сиромаштво, криминал, (не)успех, богатство, моћ.

Кључне речи:

губитници,
добитници,
транзиција,
идентификација,
дискурс, медији

Увод

Овај рад се директно надовезује на текст који је објављен у претходном броју Гласника Етнографског института САНУ¹, те се може рећи да представља његову допуну и покушај да се читаоцима кроз конкретне примере приближи проблем који је том приликом размотрен. Будући да је изабрани теоријски приступ за посматрање датог проблема детаљно представљен у претходном раду, читалац ће потанко о њему моћи да се информише на том месту. У уводу овог рада ћу само у кратким цртама и као сажети подсетник изнети основне премисе од којих сам кренула у истраживање феномена губитника и добитника транзиције, односно – њихове

* Текст је резултат рада на пројекту *Културно наслеђе и идентитет*, бр. 177026, ЕИ САНУ који финансира Министарство образовања, науке и технолошког развоја РС.

¹ Постсоцијалистичка трансформација и нови облици идентификације у друштву Србије, Гласник Етнографског института САНУ, 59 (2), 2011.

идентификације и концептуализације у овом друштву. Дакле, бити губитник или добитник транзиције – најгрубље речено – значи (не)сналажење у процесу општих друштвених промена, и имплицира на првом месту економски успех и/или успон у друштвеном статусу, односно, економску и/или статусну деградацију. То значи да би требало да постоје јасни параметри за препознавање губитника и добитника процеса транзиције, који утичу на формирање представе о њима као посебним категоријама и који омогућавају идентификацију са једном од тих двеју категорија (Трифунковић 2011).

Ипак, у раду је инсистирано на томе да концептуализације губитника и добитника транзиције представљају комплексан сплет различитих тумачења и конструкција, који производе раскорак у приписаним значењима међу самим припадницима овог друштва. Спорења и противречности у изражавању суда о губитницима и добитницима, као и по питању њиховог разумевања, могу се објаснити најразличитијим аспектима са којих се упућује процењујући поглед. Укратко, својеврсна друштвена "хетероглосија", која у овом случају постоји, подразумева многобројна "читања" и различите ставове према овим категоријама, узроковане разноврсним факторима. У складу са понуђеним теоријским приступом у раду (в. Трифунковић 2011), може се закључити да начини препознавања и вредновања губитника и добитника транзиције у великој мери утичу како на њихову идентификацију од стране околине тако и на самопоимање и самоидентификацију појединца по том питању.

Стога, овом приликом дајем примере аспеката са којих се оцењују губитници и добитници транзиције, а који се могу наћи првенствено на Интернет страницама информативних, јавних сервиса и штампаних медија. Као значајан извор узимам коментаре читалаца на одговарајуће вести у овим медијима, које извештавају о друштвеним проблемима и појавама током процеса постсоцијалистичке трансформације, директно повезаним са феноменом губитништва или добитништва у транзицији, као што су незапосленост, сиромаштво, криминал, (не)успех, богатство, моћ. Вест ће се третирати као констатовање одређеног проблема или појаве, док коментари представљају реакције на њих, а у њима су садржани ставови читалаца, аспекти посматрања датог проблема и дискурси његовог сагледавања. Треба истаћи да ни текст у новинама није искључиво вредносно неутралан, те да се кроз њега самог, такође, може вршити идентификација губитника и добитника транзиције. "Теме" дискурса се овде најбоље читавају у самим насловима таквих текстова. У складу са когнитивним појмовима, "теме" представљају најбитније информације дискурса, које преносе говорници, писци или примаоци. Оне се односе и на врсту информације која најпре "оживљава" при разумевању дискурса, а која уједно садржи и значење конструисано пре него што почнемо да говоримо или пишемо (Van Dijk 2007). Наиме, иако се категорије губитника и добитника готово нигде експлицитно не помињу, ставови читалаца и текстови јасни су у оцењивању тога ко су (и какви су) они који успевају да побољшају и унапреде свој економски и друштвени положај у постојећем друштвеном контексту, а ко су они којима то не полази за руком.

Овде је веома битно имати на уму, у претходном раду поменут, теоријски концепт категоризацијске идентификације, која подразумева смештање у одређену категорију на основу одговарајућих карактеристика и обележја (Braubaker *et al.* 2000, 15). Кроз овај аналитички појам стиче се увид у то која обележја и карактеристике наводе на то да појединац буде идентификован као губитник или добитник транзиције, односно – да буде смештен у једну од ове две категорије. Категоризација је овде уско повезана и са типизацијом, која подразумева начине на које особа опажа и идентификује припаднике своје заједнице, стварајући о њима одговарајуће представе, најчешће изражене у језику (Klapp 1962).

Примери различитих аспеката посматрања губитника и добитника транзиције

На основу коментара посетилаца Интернет страница, као што су на пр. "Blic" и "B92", на одговарајуће вести може се уочити неколико доминантних, различитих, али међусобно повезаних аспеката посматрања и вредновања губитника и добитника транзиције. Коментари које ћу овде представити бирани су на основу тога да ли директно реферишу на проблем губитништва или добитништва у транзицији и према разноврсности аспеката посматрања тог проблема.

Пример I:

Радници у лоше приватизованим, неприватизованим или пропалим предузећима и фабрикама најчешћа су асоцијација када се помену губитници транзиције. Стога управо отпочињем навођењем њиховог примера. У "Блицу" је, тако, 25. априла 2010. освануо следећи наслов: "Radnici bez plata ničija briga", који је "испровоцирао" велики број коментара. У овој репортажи се наводи податак да се чак 135 000 радничких породица налази у ситуацији да су њихови чланови запослени, али да не примају плате, што је најпре случај у предузећима која се налазе у поступку реструктурирања, процесу приватизације, или је пак у њима спроведена лоша приватизација.

Коментари:²

1. Vi³ ocigledno radite u javnom preduzecu ili ste na budzetu pa ne razumete stvarnost oko sebe. Prvo radnici u privatnom sektoru nemaju nikakva prava,niti imaju perspektivu za neko drugo zaposlenje, zbog toga se to desava,a tako je sa vecinom privatnih preduzeca ili preduzeca koja trebaju da se privatizuju.Posto naravno,pretpostavljam da je tako,vi niste zaposleni u javni sektor

² Коментари су наведени у изворном облику, те садрже правописне и словне грешке.

³ Ово је коментар на други коментар у коме се аутор, између осталог, пита зашто се радници не побуне због наведених услова и не ступе у штрајк.

zato sto ste sposobni nego zato sto ste podobni, jednostavno receno vecina vas u javnom sektoru je dobila posao preko veze. Zbog toga vi nikada necete razumeti patnju obicnog i postenog coveka koji pokusava da sastavi kraj sa krajem, i da za sebe i svoju porodicu obezbedi bar osnovna sredstva za prezivljavanje.

2. ...Ja sam licno radio kod poslodavaca koji nisu isplacivali zaradu svojim zaposlenima ili su kasnili sa zaradama nekoliko meseci. Uplate radnog staza nisu bile ili su uplacivane na najnizu skalu. Komsija do mene potrazuje od poslodavca 5 plata koji on ne zeli da isplati sa obrazlozenjem da mu niko nista ne moze i da on, gazda, ne mora nikoga da placa jer su svi radnici zamenjivi, pa kome se ne dopada moze slobodno da ide posle 2 meseca otkaznog roka???!!!
3. ...Да погледамо у најскорију будућност:какве последице беда и сиротињско ропство у које смо пали има на психички развој наше деце? Може ли дете из породице у којој се гладује да одоли изазовима данашњице? Хоће ли нам у лице рећи како слободно можемо да умремо у свом поштењу? Хоће ли нам рећи да су наша оданост раду и поштеном животу глупост и неспособност? Хоће велики број њих, јер младост је нестабилна, систем вредности им још увек није формиран, а очи су им пуне багре, лопова, бестидника, криминалаца, лупежа, простака, лицемерних представника власти који се возикају у баснословно скупим циповима, цере нам се са екрана, живе у вилама, прде у авионима, радницима свакодневно машу испред носа виртуелним радним местима, невероватно узбудљивим економским успесима, савршеним решењима која су свуда око нас, само смо ми идиоти па их не видимо.

(Radnici bez plata ničija briga, "Blic" 25. 04. 2010)

Коментари на ову вест су прилично униформни, па су кроз њих углавном изражени жаљење и саосећање са људима који су запали у веома тешке животне околности. Као што се види, дата вест је изазвала читаоце и да проговоре о екомонском и социјалном (не)успеху у постојећим условима. На једну страну су стављени тајкуни, власници предузећа, али и политичари са очигледним екомонским успехом, оличеним у "вилама, јахтама, циповима, рачунима у страним банкама, итд." Друштвени успех и углед ових моћника су, међутим, спорни, те су им од стране коментатора приписани неодговорност, непоштење, неспособност, похлепа, бахатост итд. У последњем наведеном коментару, они су идентификовани кроз следећу типизацију: багра, лопови, криминалци, лупежи, простаки, бестидници, лицемери, итд. Радници, као што је и очекивано у оваквом дискурсу, заузимају опозитну позицију, те су окарактерисани као поштени, али понижени, "у милости и немилости газде". Укратко, њиховом неокрпљеном

друштвеном угледу, израженом у виду поштења, супротставља се економска девестираност.

Веома је интересантно и помињање "средње линије" у коментарима, односно оних који су тзв. средњи слој и који су јасно издвојени у односу на раднике о којима је у новинском тексту реч. Друштвени ставови су у колизији управо када је о овој групи реч, јер се на основу коментара види да им се приписују различите вредности. По онима који сматрају да и овај средњи слој "крпи крај са крајем", нема моралне проблематичности која би за њега била карактеристична. Друга позиција, међутим, истиче уљуљканост његових припадника у државном сектору, коју притом не дугују свом раду и способностима него јаким друштвеним везама. Стога се они пре виде као добитници и ближи поменути тајкунима, иако им се признаје јасна различитост у односу на њих. На крају, свакако треба истаћи и чињеницу да су коментари изнети са позиција оних који се идентификују са радницима и који са њима деле у тексту описане животне околности, као и са аспекта "неутралних". Отуда и произилазе разлике у погледима на овај проблем, које су дошле до изражаја у коментарима. Нажалост, међу коментарима се готово никада не може наћи неки који упућује на становиште власника оваквих предузећа и тзв. тајкуна.

Пример II:

На овом месту ће пажња бити усмерена на супротну страну, односно на пример Миодрага Костића као апсолутног економског добитника транзиције. Његовом путу ка успеху посвећен је текст у "Блицу", који је изазвао велики број коментара од стране читалаца. Костић је овде представљен као магнат и контроверзни бизнисмен, који је "у веома кратком року догурао до неслућених висина поставши власник фирми чија се вредност мери стотинама милиона евра и за кога се просто лепе новци, лепе жене и уносни послови" („Blic" 19. 11. 2011).

Коментари:

1. Danas su magnati, do skora su bili kontroverzni biznismeni a nekada su se prosto zvali, lopovi. Zaradio u Srbiji pola Srbije "postenim" radom? Ne preslisavanje, nego detaljno preslisavanje.
2. DA mu nije bilo DS-a koji mu je poklono secerane, ne bi od nje-ga bilo nista. Polonili mu fabrike za par evra i sav secer koji je bio u magacinima. Sto je najcrnje i sada se isti bogati na isti nacin. Ponovo mu dozvoljavaju prevelike cene proizvoda, kupovinu zemljista za dz. Lako je pod takvim uslovima steci pare za kupovinu Carnex-a. I moja baba, i to mrtva pijana, bi se obogatila na taj nacin. Sa ovakvim "biznismenima" i jos gorim politicara-ma Srbija mora da propadne. Kad se bude promenila vlast, ako ne uspe da je kupi, isti ce ispariti iz zemlje.

3. Da nasi politicari imaju trunku morala ne bi ovaj "kralj secera" vladao i dalje. Svi znamo kakve su to sjajne firme bile, a koliko je strucnih ljudi ostalo na ulic, i kad ih je kupio on i slicni za evro. Mladi, skolovani ljudi uveliko napustaju nekad razvijene opstine u Vojvodini, koje su sad 'usnuli' gradovi, posto roditelji ne mogu da ih salju u London preostaje im N.Sad i Bgd. Ogorce-na sam, jer nakon 23 godine skolovanja nisam mogla da nadjem pristojan posao u struci, zivotarim kao vecina, a nekad kao sad, ne vidim izlaz iz ovog beznadja. Sta ceke moje troje dece, kao i svu nasu decu u sistemu ovoliko pomerenih vrednosti i koliko im je nase bede i ocaja dovoljno da zadovolje svoje apetite?

У оваквим коментарима препознаје се исти дискурс из претходног примера, у складу са којим се оцењује један економски добитник транзиције. Ипак, да мишљења по овом питању нису истоветна и да се не дају искључиво у оквирима једног истог дискурса, потврђују и следећи коментари:

1. Sjajan poslovni covek, pogresna informacija da je sa Zecevicevom cerkom Dugo nisu zajedno. Poznajem Marijanu iz srednje skole, najveći uspeh su mu deca koju mu je ona izrodila, jer su ih sjajno izveli na put. Srbija mu nikada uspeh neće oprostiti.
2. zasto ljudima smeta svako uspesan? ko vam je branio da i vi ucinite isto? mozete da mu pljunete pod prozor. kamo sreće da je vise takvih, znalo bi se ko je radnik a ko lopov.
3. Svaka cast g-dine Kosticu! Da je vise takvih ovo bi bila Svajcarska! Mi smo uglavnom navikli da kritikujemo i da nista ne radimo. Pouzdano znam i da je MK KOMERC spreman da pomogne skolama, deci, bolesnima... Samo napred!!!

(„Miodrag Kostić, magnat", "Blic" 19. 11. 2011).

Дискурс који у овом случају доминира није редак и најбоље је изражен у мишљењу да се "у Србији успех не опрашта". С друге стране, он је уско повезан са још једним начином сагледавања припадника српског друштва по коме се они често оцењују као лењи и завидни, па самим тим – и као једини кривци за свој неповољан положај. У складу са тиме мења се и начин размишљања о економским добитницима транзиције, који сада није толико негативан. Дискурс о "лењости и доколици", за које се најпре криви претходни социјалистички систем, нарочито је изражен у следећем примеру.

Пример III:

Радне навике и запослење су још једна значајна тачка око које се формирају различити погледи, а у складу са којима се говори о губитницима и добитницима транзиције. "B92" је 11. септембра 2011. године објавио депешу коју је претходно објавио Викиликс, а у којој се наводи да дипломате сматрају

да Срби виде посао као нужно зло и да раде само да би преживели. У овом тексту, између осталог, пише:

"Dovoljan je samo jedan pogled na beogradsku glavnu pešačku ulicu i videćete buljuk zvanično nezaposlenih mladih ljudi, obučениh po poslednjoj modi, koji pijuckaju kapučino i puše, dok u rukama drže skupocene telefone. Slično je i u noćnom životu: mladi, skockani do kraja, sa svim poslednjim gedžetima, ostaju čitavu noć u gradu. Odakle im novac? Ima nekoliko izvora: pomoć roditelja, rođaka iz inostranstva, neregistrovanih poslova i slično", navodi se u depeši."

(„B92", 11. 09. 2011)

Коментари:

1. Citajuci ovakve tekstove samo mi je jasnije koliko nas Ameri poznaju bolje nego mi sami sebe (...) Nas je komunizam upropastio i stvorio ovakav mentalitet, mislimo da su redovni prihodi i doprinosi nesto sto nam kao pravo po samom rodjenju pripada, stambena zbrinutost itd. i da ne treba da se radi i stekne, zato i ne zelimo nista da radimo, zato nam je takav mentalitet, a kad nista ne radis onda ne mozes nista ni da imas, ovo sto imamo to je steceno ranije kroz razna nasledjivanja od nasih predaka i sl. ali to se trosi, i sto dalje budemo isli sve manje cemo imati ako ne pocnemo da radimo i stvaramo, a da bi poceli ovaj infantilni sistem gde svi mladi idu da studiraju nekakav menadzment (u prevodu mlacenje prazne slame) mora da pocne da se menja i da se radi nesto konkretno od cega ima koristi, da se proizvodi i stvara, inace propadosmo svi.

2. Opšti utisak o nama je tačan, ali...

Kada bi neko od tih "novokapitalista" ponudio posao za pristojne pare (a to nije 18000din mesečno) većina te dece bi radila.

Kada bi naši kvazi/pseudo/nadri menadžeri/političari/kapitalisti manje lupetali, a više organizovali posao, prodaju i marketing, većina te dece bi radila.

Kada bi sredstva informisanja manje veličala fufe na estradi, debile koji jure loptu, ljigavce za koje se glasa na izborima i muvare kojima su ovi ljigavci omogućili da se obogate, većina te dece bi radila.

Razumem i decu i WikiLeaks...

3. Jeste. Mi smo krivi za nezaposlenost. Sram nas bilo. Sram nas bilo sto smatramo degradirajucim da radimo za dzeparac. Ne moze se nazivati platom nesto od cega ne mozes da prezivis pola meseca. Pocela je predizborna kampanja. Vidi se po minusima i komentarima. Mi smo sami krivi sto nam je ovako, a ne ovi koji

su glavni. Mi smo neradnici, zato je sve ovako kako je. Mi smo samo krivi sto dozvoljavamo da nas i posle svega i dalje jasete. Nije problem raditi za malu platu. Problem je kad znas da od toga nema bolje, nema napred i kako onda radnik da bude motivisan? I jos te poslodavac tretira kao roba jer treba da si zahvalan sto ti je uopste dao posao i platu od 15000???

(„Srbi neće da rade?“ „B92“ 11. 09. 2011)

У овом случају је реч о млађим генерацијама и начину њиховог посматрања кроз призму губитништва и добитништва у транзицији. На основу наведених примера евидентно је да су коментари дати са две доминантне позиције. Прва овај проблем ставља у дискурс *социјалистичког наслеђа*, постављеног спрам савремених тежњи ка условима либерално-капиталистичког уређења и одраза овога на постојеће ставове и понашање младих. Одатле и констатације о лењости и специфичном менталитету, за које одговорност сноси васпитање засновано на претходном систему, ономе у коме су стасавали њихови родитељи. С друге стране, занимљиво је да се управо овако посматрани млади људи не карактеришу као губитници постојећих социо-економских околности. Наиме, нема ничег "губитничког" у томе ако је појединац "обучен по последњој моди, поседује скупocen телефон и проводи целу ноћ у изласцима", иако је незапослен. Овакво становиште, дакле, баца специфично светло на младе без запослења и производи утисак о размаженим и инфантилним појединцима који су чак ближи добитницима транзиције, мада се не сврставају категорички у ову групу, будући да немају економску независност, али никако не спадају међу губитнике.

Други дискурс поставља дати проблем у контекст *савремених социо-економских услова* српског друштва и одише огорченошћу на сам помен тога да млади људи у овој земљи не желе да раде. И у овом случају се, дакле, критикује систем, али овај постојећи, који се развио током самог процеса транзиције. Овде се млади представљају у односу према приватницима, тј. власницима предузећа, и истичу се услови рада у тим предузећима, заштићеност, права и могућности зараде. У том смислу, они готово да деле судбину радника у фабрикама из раније наведеног примера. Посматрани на овај начин, млади се сагледавају као "газдини робови" који раде за "минималац" или нередовне плате, некада и упркос високом образовању и таленту, без изгледа за напредовање или било какво побољшање свог положаја, па самим тим и без икакве мотивације. Као такви, они се недвосмислено могу идентификовати са апсолутним губитницима транзиције, којима је једино и преостало да не пристају на поменуте услове и тако сачувају макар мало достојанства. Треба истаћи и то да су овде посебно издвојени "млади са периферије" и из руралних области у односу на оне "из центра", односно да се у концептуализацијама губитника и добитника транзиције стално понавља и овај "географски принцип", по коме су први увек у лошијој позицији.

Овакве представе о младим људима у врло незавидном положају изазвале су, као и у претходном примеру, идентификацију и карактеризацију оних који су се нашли на добитничким позицијама у транзицији, а који се овде постављају спрам младих. На првом месту, то су сами приватници као потенцијални послодавци, за које се каже да су стекли богатство на сумњиве начине, а типизирани су као: квази/псеудо/надри менаџери, такозвани бизнисмени, "новокапиталисти", муваре, итд. Оваква типизација јасно исказује сумњу у интелектуални, радни и морални потенцијал оних који би требало да представљају покретаче развоја у условима либералног капитализма. С друге стране, у категорију добитника сврстани су и они који успевају да нађу запослење захваљујући непотизму, без обзира на стварне пословне квалитете и ниво образовања. Негативну типизацију понеле су и групе становништва које уживају медијску популарност (са којом је вероватно скопчана и економска збринутост): "фуфе на естради, дебили који јуре лопту, љигавци за које се гласа на изборима, корумпирани и лажљиви политичари", итд.

Пример IV:

На овом месту ћу се осврнути на поменути "географски принцип" у идентификацији добитника и губитника транзиције. Оваквом схватању свакако је допринела чињеница да је велики број фабрика и фирми у мањим градовима Србије угашен, лоше приватизован или под стечајем. Тако је, на пример, већина великих предузећа у Пожаревцу, попут Месне индустрије (МИП), Воћепродукта, Живинарске фарме, Фабрике сточне хране, Конфекције "Ћеба", пропала или се налази у стечају, док остала раде са смањеним капацитетима и са мањим бројем радника. У Пожаревцу посао чека више од 10.000 радника. Од почетка транзиције у овај град није ушла ниједна већа страна инвестиција, а и поједине успешне фирме, попут Бамбија, напустиле су Пожаревац и сада послују у Београду (Извор: "Blic" 22. 08. 2010. "Kako se živi u Srbiji. Jedva sastavljamo kraj s krajem").

Коментари:

1. Dobra vam je anketa.Sumorna slika Srbije za koju svi znamo. Verovatno da ima sredina gde se živi još i gore,niste bili u Prokuplju,Trgovištu itd,ali ima i onih sredina gde se živi mnogo bolje.Tu pre svega mislim na Beograd i Novi Sad.Uostalom,nije li Srbija zemlja sa najvećim regionalnim razlikama u Evropi?To su doduše,konstatovali i ovi na vlasti,ali ništa nisu uradili da se stanje promeni i zato treba da idu.
2. I moj Leskovac nije bolji. Rasprodase sve, pojavise se hibridni bogatasi. Mislim da nemaju pojedini ni cetvorogodisnju srednju skolu, a najvci uspeh je ako su zavrсили u onom vremenu Visu Ekonomsku-to je veliki potencija. Sa visom Ekonomskom skolom (saumnjam da pojedinci umeju da nabroje sve ispите, a o профезорима како се зову и књиге из који су спремали испите, е о

tome necemo- naporno)su nam i politicari. Miljenici politicara uzeli otpremnine i ponovo zaposljeni u drzavnim preduzecima...

3. U Sidu - maloj opštini na granici sa Hrvatskom i Bosnom plate radnica po prodavnicama su 12000din bez socijalnog, sat rada na njivi placa se 120 din, radnici u raznim poljoprivrednim kombinatima – plata 13000din,bez dana odmora po ovoj zegi...jedino prosveta, policija, telekom i zdravstvo sto imaju plate preko 20000din,privatnici nikom ne placaju vise od 15000din i to u najboljem slucaju... a najveca zelja mladih momaka je da se uglove u KP DOM Sremska Mitrovica kao cuvari,puste zelje!!! Kad se to sve sabere i oduzme,na prste mogu da nabrojim ljude iz moje okoline koji imaju zdravstveno osiguranje i sigurnu platicu... koliki je zaista prosek primanja ovde bas se pitam,ispod koje granice se ovde zivi?

(„Kako se živi u Srbiji. Jedva sastavljamo kraj s krajem”, „Blic” 22. 08. 2010)

Наведени коментари приказују неколико различитих становишта са којих се посматра проблем описан у новинском тексту. Уочени "географски принцип" у идентификацији губитника и добитника евидентан је у неколико коментара, у којима се акценат ставља на то да је у унутрашњости Србије ипак знатно теже снаћи се и обезбедити адекватне услове за живот него у главном граду. Другим речима, по оваквом схватању, губитници из Београда нису толико угрожени у поређењу са онима из унутрашњости. Спрам губитника из унутрашњости, као добитник је углавном постављена "елита из Београда", а некада и читава средина у виду великих градова као што су Београд и Нови Сад. Овакви начини размишљања се добрим делом ослањају на питање децентрализације, што се може видети из следећег коментара који је дат на сасвим другу вест:

"Ljudi, ne pravi EU od Srbije pasaluk, vec Beograd to pravi. Sve pare u Beograd, a samo koji bedni dinar izadje. Beograd ne zeli decentralizaciju bas iz tog razloga, hoce da ostane centar moci. Dosta nam je toga i prihvatite to da ukoliko Beograd bude svima krao na kraju ce sam ostati u svojoj kvazi-drzavi!"

(„Blic”, 27. 11. 2011. vest: "Veselinov: Vojvodina treba da dobije status republike").

Реплика на овај коментар даје увид у још једну димензију опажања добитника транзиције у "географском" кључу, па је стога овде и наводим:

"A da te pitam nesto, Srbije: ne kradu vas politicke partije, kao recimo DS, G17, SPS, nego vas krade bas Beograd? Beograd, kao ja, moja zena, deca, moji komsije, prijatelji, moj postar? Mi krademo svima vama jel' da? A to ni slucajno ne radi svi vasi politicari i 'bizmismeni' iz cele Srbije koji jednom dodju u Beograd, pa ostanu zauvek? Cisto pitam, da razresim dilemu koja me mucu" (ibid).

Два наведена коментара су добар пример различитих погледа на проблем губитништва и добитништва у транзицији, условљених перспективом из које је тај поглед упућен. Житељи градова и села унутар Србије често неподељено виде Београд као средину у којој се засигурно боље живи, па самим тим и као неку врсту добитника у условима транзиције. Становиници главног града, пак, из своје позиције често добитницима сматрају управо оне који су из унутрашњости успели да се снађу у овој средини, а себе виде као губитнике који због "дођоша" имају мање шансе да нађу запослење које би било и адекватно плаћено.

С друге стране, остатак коментара се не разликује посебно од оних који су дати у досад наведеним примерима. Добитницима се, тако, најчешће сматрају они који су путем политичких и друштвених веза успели себи да обезбеде егзистенцију. Негативно вредновање таквих добитника је такође очигледно, па се о њима говори у дискурсу који наглашава њихово непоштење, равнодушност према проблемима других, необразовање, итд.

Пример V:

У једном од претходних примера поменут је и начин размишљања о онима који су запослени у јавном сектору кроз призму губитништва и добитништва. На овом месту ћу ближе представити примере који се односе на схватања овог проблема. У "Блицу" из 25. септембра 2010. изнет је податак о несразмери плата и радног времена у државним и приватним фирмама у Србији, по коме се у првима не ради ни четири сата дневно, док је у другима радно време за готово четири сата дуже, уз плату која је у просеку нижа од оне у државној служби за 6.500 динара. (Извор: "Blic" 25. 09. 2010. "U državnim firmama ne rade ni četiri sata dnevno")

Коментари:

1. U državnoj si POŠTOVAN, a u privatnoj ROBUJEŠ!!!
2. Ma kakvo crno poštovanje, sve bih ja vas na njivu da kopate. Ne radi se ni sat vremena dnevno. Znam kako je i u državnoj i u privatnoj firmi iz ličnog iskustva. I u jednoj i u drugoj možete da robujete kao što i u jednoj i u drugoj možete da budete poštovani. U državnoj vam status zavisi od partijeske knjižice ili rodbinskih veza sa rukovodstvom dok u privatnoj zavisi od vašeg rada i od samog poslodavca. Kod nas 80% zaposlenih u državnim firmama su realno višak pa vi preračunajte koliki su to gubici na teret budžeta i šta bismo od tih para mogli napraviti. Bilo je loših privatizacija i ima loših domaćih privatnika, ali tome je isključivo kriv loš sistem, a sve te državne firme prave taj sistem. Budimo realni, toliko zaposlenih u administraciji ne služi ničemu drugom nego kupovini socijalnog mira.
3. Zavisi šta radite u državnim firmama. Evo jedan podatak koji malo ko zna, a to je da tehnički sekretar na MZ, na opštini

Voždovac, radi puno radno vreme. Da je u isto vreme i kurir, i čistačica, i administrativni radnik, računopolagač, da radi puno radno vreme za 10.000,00 (deset hiljda dinara).

Само ових неколико изабраних коментара сасвим је довољно да би се стекао увид у најразличитија схватања о степену и узроцима угрожености радника у државном и приватном сектору. Почев од самог наслова текста, па до великог броја коментара, јасно се упире прст у јавни сектор, коме се приписују готово исти принципи функционисања као током претходног социјалистичког система. Са овог аспекта посматрања, припадници средње класе са партијском књижицом и одговарајућим друштвеним везама, захваљујући којима се налазе у државној служби, означени су као добитници новонасталих социјалних околности, и то због тога што су себи тиме успели да обезбеде економску и социјалну сигурност, као и статус. Начин њиховог вредновања није нимало позитиван, будући да се, према изнетим ставовима, на тим радним местима нису нашли захваљујући својим интелектуалним способностима, као и да на њима не доприносе својим радом.

С друге стране, неки коментари су изричити и по питању тога да не деле исту судбину ни сви у државном сектору. Они који су овде запослени без друштвених веза, којима би значајно унапредили свој положај, сматрају се типичним губитницима. Њихове зараде су, такође, обрнуто сразмерне раду који улажу, с тим што тај рад подразумева пуно радно време, уз обављање најразличитијих задужења. У једном од коментара је то сажето на овај начин: "мало коштамо пуно доприносимо". Губитницима се свакако сматрају и они који привређују у приватном сектору, најпре због тога што се такви радници, као што је и показано у претходним примерима, посматрају као они који су "у милости и немилости газде". Овакви начини размишљања су у великој мери формирану у складу са постојећим условима који су се развили током периода транзиције и у њима се не придаје већи значај наслеђу социјализма. Они радије окривљују похлепу политичара и приватника за лош положај радника.

Закључак

Сврха ових примера била је да илуструју са каквих се све аспеката може говорити о губитницима и добитницима транзиције. Они најпре показују да ове категорије нису вредносно неутралне, односно – да се оцењују у складу са различитим вредносним системима и мишљењима која припадници овог друштва заступају. Настојала сам да покажем да ти вредносни системи посебно долазе до изражаја кроз друштвене типизације које показују да се позитивне и негативне концептуализације везују за обе категорије. Дobar показатељ реченог је морална проблематичност, за коју се испоставило да важи и за губитнике транзиције, иако се најчешће приписује добитницима. Том приликом су се искристалисале и важне позиције посматрања овог проблема. Заступници прве окривљују живо наслеђе социјализма за спутавање развоја и напретка припадника овог друштва у савременим социјалним околностима, у којима се тежи успостављању

капиталистичког система. Други аспект са кога се сагледава дати проблем узима у обзир искључиво постојеће околности у којима се српско друштво налази, односно контекст транзиције, и са њега се сваљује кривица на политичку и економску елиту за неповољан правац одвијања овог процеса, који се негативно одразио на велики део припадника српског друштва.

Разноврсне позиције оцењивања губитника и добитника транзиције указују и на хетерогеност ових категорија. Другим речима, показано је да се у њима могу наћи појединци најразличитијег образовања, годишта и класног порекла. Као што је назначено у претходном раду, овако хетерогене категорије губитника и добитника транзиције сигурно да у себи обједињују различите вредносне системе и ставове као битне референтне оквири за мишљење и деловање, што се такође може одразити на идентификацију са њима и на њихову концептуализацију.

Literatura:

Braubaker, Rogers. Cooper, Frederick. 2000. "Beyond 'Identity'", *Theory and Society* Vol. 29, No. 1: 1–47.

Klapp, Orrin E. 1962. *Heroes, Villains and Fools: The Changing American Character*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.

Трифунџић, Весна. 2011. Постсоцијалистичка трансформација и нови облици идентификације у друштву Србије. *Гласник Етнографског института САНУ* 59 (2): 149–159.

Van Dijk, Teun A. 2007. *The Study of Discourse: An Introduction; or, The Emergence of a New Cross-Discipline*. Discourse Studies, xix-xlii. London: Sage.

Izvori:

<http://www.b92.net/biz/> : "Srbi neće da rade?"

<http://www.blic.rs/>:

25. 04. 2010. "Radnici bez plate ničije briga."

22. 08. 2010. "Jedva sastavljamo kraj s krajem."

25. 09. 2010. "U državnim firmama ne rade ni četiri sata dnevno."

19. 11. 2011. "Miodrag Kostić, magnat."

27. 11. 2011. "Veselinov: Vojvodina treba da dobije status republike."

Vesna Trifunović

Assessing and Identifying Transitional Losers and Winners in the Serbian Society

This paper presents ways to assess and evaluate losers and winners in the Serbian transitional society, through several concrete examples. Therefore, the paper is a follow-up of the manuscript published in the previous Bulletin of Institute of ethnography, and fits into the theoretical framework already stated. The main indicator of a variety of assessment regarding losers and winners is found among comments made by visitors of relevant Internet web sites, referring to news about societal problems and issues during the process of post-socialist transformation. These are directly linked with a phenomenon of losing or winning in transition, such as unemployment, poverty, criminal, success, failure, wealth, and power.

Key words:

losers, winners,
transition,
identification,
discourse, media

Hence, news from two internet sites "Blic" и "B92" served as a source, while their visitors' commentaries to the particular news served in the analysis. Specific news was used to define a particular problem or issue, and the commentaries were seen as reactions to the news. The commentaries contain readers' attitudes, assessment of particular issues and discourses overview. These comments were chosen based on whether they refer directly to the problem of losing/winning in transition, and on their diversity regarding assessment of the problem itself. At the same time, posted texts on the mentioned sites were not unbiased, and they can also serve to identify losers and winners of transition.

Defining a category of losers or winners in transition is a complex issue of various interpretations and constructions, making thus a discrepancy in attributed meanings among the members of Serbian society. Controversy and contradictions in expressed attitudes about losers and winners, as well as understanding of these categories, could be explained by various aspects and outlooks held. In brief, an existing particular social heteroglossia, assumes many different readings and attitudes regarding the categories, caused by various factors. The analysis shows several dominant, different but mutually connected aspects in assessing and evaluating losers and winners of transition.